

KİSİMİ TÜREVİLİ DENKLEMLER (ÖZET)

Keyfi Fonksiyonların Yok edilmesi

$u = u(x, y, z), v = v(x, y, z)$; x, y, z değişkenlerinin bağımsız fonksiyonları olsunlar. $\Phi(u, v) = 0 \dots (*)$ denklemi ile tanımlanan tüm yüzeyler tarafından sağlanan en düşük mertebeden KTD'yı bulalım. z 'nin x, y 'lere bağılı olduğunu gözönünde tutarak (*)'dan sırasıyla x ve y 'ye göre KT'ler alınırsa

$$\left. \begin{aligned} \Phi_u(u_x + u_z p) + \Phi_v(v_x + v_z p) &= 0 \\ \Phi_u(u_y + u_z q) + \Phi_v(v_y + v_z q) &= 0 \end{aligned} \right\} \begin{vmatrix} u_x + u_z p & v_x + v_z p \\ u_y + u_z q & v_y + v_z q \end{vmatrix} = 0$$

Birinci Basamaktan Lineer Denklemler

$A(x, y)z_x + B(x, y)z_y + C(x, y)z = G(x, y)$ şeklinde genel formülü verilen KTD'lerde $A \neq 0$ ve $B \neq 0$ ise $\frac{dy}{dx} = \frac{B}{A}$,

$\frac{\partial(\xi, \eta)}{\partial(x, y)} \neq 0$ şeklinde tanımlanan bir karakteristik denklem elde edilir. Buradan

$z(x, y) = z(\xi, \eta)$; $\xi = x, \eta = c$ ile dönüşüm uygulanırsa ve $\xi_x, \xi_y, \eta_x, \eta_y$ KT'leri bulunup

$z_x = z_\xi \xi_x + z_\eta \eta_x$ ve $z_y = z_\xi \xi_y + z_\eta \eta_y$ formülünde yerine yazılırsa ve z_x, z_y değerleri de verilen denklemde yerine yazılırsa gerekli integraller alınarak (z, ξ, η) 'ya bağılı denklem elde edilir, buradan ξ, η değerleri yerine x, y cinsinden değerleri yazılarak çözüm elde edilir.

Birinci Basamaktan Yarı Lineer Kısmi Türevli Denklemler

$P(x, y, z)z_x + Q(x, y, z)z_y = R(x, y, z)$ şeklindeki denklemlerin çözümlerinde Lagrange Metodu kullanılır.

Burada $\frac{dx}{P} = \frac{dy}{Q} = \frac{dz}{R}$ Lagrange Sistemi ile $\frac{dy}{dx} = \frac{Q}{P}$, $\frac{dz}{dx} = \frac{R}{P}$ 'den $u(x, y, z) = c_1, v(x, y, z) = c_2$ 'lerden herbiri

yardımcı sistemin bir ilk integralidir. Bulunan ifadelerin lineer bağımsız olması dolayısıyla Jaqobienlerin 0'dan farklı olması gerekir.

$$\frac{\partial(u, v)}{\partial(x, y)}, \frac{\partial(u, v)}{\partial(x, z)}, \frac{\partial(u, v)}{\partial(y, z)} \neq 0 \Rightarrow \begin{vmatrix} u_x & u_y \\ v_x & v_y \end{vmatrix}, \begin{vmatrix} u_x & u_z \\ v_x & v_z \end{vmatrix}, \begin{vmatrix} u_y & u_z \\ v_y & v_z \end{vmatrix} \neq 0$$

Genel çözüm c_1 ve c_2 keyfi sabitler olmak üzere $y = y(x, c_1, c_2)$, $z = z(x, c_1, c_2)$ şeklindedir. Bu denklemler c_1 ve c_2 'ye göre çözümlerse Lagrange sisteminin çözümü $u(x, y, z) = c_1$, $v(x, y, z) = c_2$. Buradan u ve v farkı lineer bağımsız olmalıdır. $\Phi(u, v) = 0$ genel çözümdür.

Birinci Basamaktan Lineer ve Yarı Lineer Kısmi Türevli Denklemler için Cauchy Problemi

Birinci Basamaktan Yarı Lineer KTD'nin genel çözümünün $\Gamma: x = x(t), y = y(t), z = z(t)$ parametrik denklemleriyle önceden verilmiş bir Γ eğrisinden geçen integral yüzeyinin belirlenmesinde kullanılışı;

Lagrange sisteminden $\Phi(u, v) = 0$ bulunduktan sonra Γ 'deki değerler u ve v 'de yerlerine konur, t 'ye bağılı c_1 ve c_2 eşitlikleri elde edilir.

Lineer Olmayan Birinci Basamaktan Kısmi Türevli Denklemler

Bağdaşabilir Sistemler

Birinci basamaktan $F(x, y, z, p, q) = 0$, $G(x, y, z, p, q) = 0$; $p = p(x, y, z)$, $q = q(x, y, z)$ ise $[F, G] = \frac{\partial(F, G)}{\partial(x, p)} + \frac{\partial(F, G)}{\partial(y, q)} + p \frac{\partial(F, G)}{\partial(z, p)} + q \frac{\partial(F, G)}{\partial(z, q)}$ ve $[F, G]$ 'ye F ile G 'nin KROŞE'si denir. $[F, G] = 0$ ise F

ile G bağdaşabilir. Ortak çözüm $dz = p dx + q dy$ tam integrale bulunan p ve q değerlerinin konulmasıyla bulunur.

Charpit Metodu

Birinci Basamaktan $F(x, y, z, p, q) = 0$ KTD'si için Lagrange Sistemi;

$$\frac{dx}{\underbrace{F_p}_1} = \frac{dy}{\underbrace{F_q}_2} = \frac{dz}{\underbrace{pF_p + qF_q}_3} = -\frac{dp}{\underbrace{F_x + pF_z}_4} = -\frac{dq}{\underbrace{F_y + qF_z}_5},$$

sadece bir tane ilk integral bulunur. Buradan bulunan

p ve q değerleri $dz = p(x, y, z, a)dx + q(x, y, z, a)dy$ 'da yerine konursa tam integrali elde edilir. Singuler integral için; tam integral ifadesinin a 'ya ve b 'ye göre türevleri alınır ve bulunan a ve b değerleri tam integralde yerlerine yerleştirilir.

Birinci Basamaktan Özel Tip Denklemler

A) Sadece p ve q 'yu içeren denklemler

$F(p, q) = 0$ şeklindeki denklemlerde $dp = 0$ 'dan $p = a$ ilk integrali elde edilir. $G = p - a = 0$ olup $F(a, q)$ 'dan $q = Q(a)$ yazılıp $dz = pdx + qdy \Rightarrow dz = adx + Q(a)dy$ ifadesinin integrali alınırsa $z = ax + Q(a)y + b$ olarak elde edilir. $dq = 0$ 'dan da çözüme gidilebilir.

B) Bağımsız değişkenleri içermeyen denklemler

$F(z, p, q) = 0$ şeklindeki denklemlere karşılık gelen Charpit yardımcı sistemi $\frac{dp}{p} = \frac{dq}{q}$ olup $p = aq$ ilk integrali elde edilir.

C) Değişkenlerine Ayrılabilir Denklemler

Birinci Basamaktan bir KTD $f(x, p) = g(y, q)$ şeklinde yazılabiliyorsa ona değişkenlerine ayrılabilir denklemler denir. Lagrange sistemi $\{1\}$ ile $\{4\}$ çözülürse $f(x, p) = a$, $\{2\}$ ile $\{5\}$ çözülünce $g(y, q) = a$ bulunur. $z = \int p(x, a)dx + \int q(y, q)dy + b$ ile genel çözüm bulunur.

D) Clairaut Denklemi

Birinci basamaktan bir KTD $z = px + qy + f(p, q)$ ile ifade edilebiliyorsa ona Clairaut Denklemi denir. Charpit yardımcı sisteminden $dp = 0 \Rightarrow p = a$, $dq = 0 \Rightarrow q = b$ yazılabilir ve p ve q 'nin bu değerleri denklemden yerine konursa $z = ax + by + f(a, b)$ tam integrali elde edilir.

Özel Tip Denklemlere Dönüştürülebilir Denklemler

I) m ve n herhangi sabitler olmak üzere; $F(x^m p, y^n q) = 0$ ... (1) tipindeki denklemler;

- $m \neq 1$ için $x_1 = x^{1-m}$ dönüşümü uygulanırsa; $p = \frac{\partial z}{\partial x} = \frac{\partial z}{\underbrace{\partial x_1}_{p_1}} \cdot \frac{dx_1}{dx} = \frac{1-m}{x^m} p_1 \Rightarrow x^m p = (1-m)p_1$

- $m = 1$ için $x_1 = \ln(x)$ dönüşümü uygulanırsa; $p = \frac{\partial z}{\partial x} = \frac{\partial z}{\underbrace{\partial x_1}_{p_1}} \cdot \frac{dx_1}{dx} \Rightarrow xp = p_1$

- $n \neq 1$ için $y_1 = y^{1-n}$ dönüşümü uygulanırsa; $y^n q = (1-n)q_1$

- $n = 1$ için $y_1 = \ln y$ dönüşümü uygulanırsa; $yq = q_1$

- Böylece m ve n 'lerin herbir durumunda (1) denk. i daima $F_1(p_1, q_1) = 0$ özel şekline dönüştürülebilir.

II) k herhangi bir sabit olmak üzere; $F(z^k p, z^k q) = 0$ ... (2) tipindeki denklemler;

- $k \neq -1$ için $z_1 = z^{k+1}$ dönüşümü uygulanırsa;

$$p = \frac{\partial z}{\partial x} = \frac{\partial z_1}{\partial x} \cdot \frac{dz}{dz_1} \Rightarrow \boxed{p = (k+1)z^k p_1} \quad q = \frac{\partial z}{\partial y} = \frac{\partial z_1}{\partial y} \cdot \frac{dz}{dz_1} \Rightarrow \boxed{q = (k+1)z^k q_1}$$

- $k = -1$ için $z_1 = \ln z$ dönüşümü uygulanırsa;

$$p = \frac{\partial z}{\partial x} = \frac{\partial z_1}{\partial x} \cdot \frac{dz}{dz_1} \Rightarrow \boxed{p = z p_1} \quad q = \frac{\partial z}{\partial y} = \frac{\partial z_1}{\partial y} \cdot \frac{dz}{dz_1} \Rightarrow \boxed{q = z q_1}$$

k 'nin her durumunda (2) denklemi $F(p_1, q_1) = 0$ özel şekline dönüşüyor.

III) m, n ve k herhangi reel sabitler olmak üzere; $F(x^m z^k p, y^n z^k q) = 0$ ... (3) tipindeki denklemler;

$$p = \frac{\partial z}{\partial x} = \frac{\partial z_1}{\partial x} \cdot \frac{dz_1}{dx_1} \cdot \frac{dx_1}{dz_1} = \frac{\partial z_1}{\partial x_1} \cdot \frac{dz_1}{dz_1} \cdot \frac{dx_1}{dz_1} \quad \text{ve} \quad q = \frac{\partial z}{\partial y} = \frac{\partial z_1}{\partial y} \cdot \frac{dz_1}{dy_1} \cdot \frac{dy_1}{dz_1} = \frac{\partial z_1}{\partial y_1} \cdot \frac{dz_1}{dz_1} \cdot \frac{dy_1}{dz_1}$$

Bu tip denklemleri çözmek için I ve II'de verilen dönüşümler ardarda uygulanır. Yani türevleri hesaplanıp (3)'de yerine yazılır ve denklem $F(p_1, q_1) = 0$ şekline dönüşür.

IV) $F(z, x^m p, y^n q) = 0$ tipindeki denklemler;

Bunlara I'deki dönüşümler uygulanırsa $F(z, p_1, q_1) = 0$ olur. Bu denklem bağımsız değişkenleri içermeyen denklemlere dönüşür. $p_1 = a q_1$ dönüşümü ile çözüme gidilir.

V) $f(x, z^k p) = g(y, z^k q)$ tipindeki denklemler; Bunlara II'deki dönüşümler uygulanırsa $f_1(x, p_1) = g_1(y, q_1)$ değişkenlerine ayrılabilen özel tipden denklemlere dönüşür. Yukarıdaki C çözümü ile sonuca gidilir.

Yüksek Basamaktan Lineer Kısmi Türevli Denklemler

İkinci Basamaktan Lineer KTD:

$$A(x, y) \underbrace{u_{xx}}_{D_x^2} + B(x, y) \underbrace{u_{xy}}_{D_x D_y} + C(x, y) \underbrace{u_{yy}}_{D_y^2} + D(x, y) \underbrace{u_x}_{D_x} + E(x, y) \underbrace{u_y}_{D_y} + Fu = G$$

Bu tür denklemlerin bazı özel durumlar dışında genel çözümünü elde etmek zordur. a, b, c, d, e, f 'ler sabitler olmak üzere; $L = aD_x^2 + bD_x D_y + cD_y^2 + dD_x + eD_y + f$ olsun.

Eğer $L = L_1 L_2 = L_2 L_1$ şeklinde yazılabiliyorsa; $L_1 = a_1 D_x + b_1 D_y + c_1$ ve $L_2 = a_2 D_x + b_2 D_y + c_2$ şeklinde çarpanlarına ayırırız. Burada $L_1 u = 0$ 'ın çözümü u_1 ve $L_2 u = 0$ 'ın çözümü u_2 olsun. Buradan $Lu = 0$ denklemin genel çözümüdür.

Genel çözüm $u = u_1 + u_2$ ise

$$u = \underbrace{e^{a_1 x} f_1(b_1 x - a_1 y)}_{u_1} + \underbrace{e^{a_2 x} f_2(b_2 x - a_2 y)}_{u_2}; a_1, a_2 \neq 0$$

$$u = \underbrace{e^{\frac{-c_1 y}{b_1}} f_1(x)}_{u_1} + \underbrace{e^{\frac{-c_2 y}{b_2}} f_2(x)}_{u_2}; a_1, a_2 = 0, f_1, f_2 \in C^2$$

İkinci Basamaktan Lineer Denklemleri Sınıflandırma, Kanonik Formlar

$$A(x, y)z_{xx} + B(x, y)z_{xy} + C(x, y)z_{yy} + D(x, y)z_x + E(x, y)z_y + F(x, y)z = G(x, y) \dots (1)$$

II basamaktan lineer KTD'de

$A(x, y)z_{xx} + B(x, y)z_{xy} + C(x, y)z_{yy}$ terimine (1) denkleminin esas kısmı denir ve denklemin tipini burası belirler.

$\Delta = B^2(x, y) - 4A(x, y) \cdot C(x, y)$ olsun.

$\Delta > 0$ ise (1) denklemi hiperbolik

$\Delta = 0$ ise (1) denklemi parabolik

$\Delta < 0$ ise (1) denklemi eliptik

Buradan $A\left(\frac{dy}{dx}\right)^2 - B\left(\frac{dy}{dx}\right) + C = 0$ şeklinde kararistik denklemi elde edilir. Bu denklemin

$\frac{dy}{dx} = \frac{B \mp \sqrt{B^2 - 4AC}}{2A}$ çözümü ile $\left. \begin{array}{l} \xi = \xi(x, y) = c_1 \\ \eta = \eta(x, y) = c_2 \end{array} \right\}$ eğrileri elde edilir. Burada Jaqobien

$\frac{\partial(\xi, \eta)}{\partial(x, y)} = \begin{vmatrix} \xi_x & \xi_y \\ \eta_x & \eta_y \end{vmatrix} \neq 0$ olmalıdır.

$$\boxed{z_x = z_{\xi} \xi_x + z_{\eta} \eta_x} \text{ ve } \boxed{z_y = z_{\xi} \xi_y + z_{\eta} \eta_y}$$

$$z_x = \underbrace{z_{\xi}}_v \xi_x + \underbrace{z_{\eta}}_u \eta_x \text{ ve } z_y = \underbrace{z_{\xi}}_v \xi_y + \underbrace{z_{\eta}}_u \eta_y$$

$$z_{xx} = (v_{\xi} \xi_x + v_{\eta} \eta_x) \xi_x + z_{\xi} \xi_{xx} + (u_{\xi} \xi_x + u_{\eta} \eta_x) \eta_x + z_{\eta} \eta_{xx}$$

$$\boxed{z_{xx} = z_{\xi\xi} \xi_x^2 + z_{\xi\eta} \eta_x \xi_x + z_{\xi} \xi_{xx} + z_{\xi\eta} \xi_x \eta_x + z_{\eta\eta} \eta_x^2 + z_{\eta} \eta_{xx}}$$

$$z_{xy} = (v_{\xi} \xi_y + v_{\eta} \eta_y) \xi_x + z_{\xi} \xi_{xy} + (u_{\xi} \xi_y + u_{\eta} \eta_y) \eta_x + z_{\eta} \eta_{xy}$$

$$\boxed{z_{xy} = z_{\xi\xi} \xi_x \xi_y + z_{\xi\eta} \eta_y \xi_x + z_{\xi} \xi_{xy} + z_{\xi\eta} \xi_y \eta_x + z_{\eta\eta} \eta_x \eta_y + z_{\eta} \eta_{xy}}$$

$$z_{yy} = (v_{\xi} \xi_y + v_{\eta} \eta_y) \xi_y + z_{\xi} \xi_{yy} + (u_{\xi} \xi_y + u_{\eta} \eta_y) \eta_y + z_{\eta} \eta_{yy}$$

$$\boxed{z_{yy} = z_{\xi\xi} \xi_y^2 + z_{\xi\eta} \eta_y \xi_y + z_{\xi} \xi_{yy} + z_{\xi\eta} \xi_y \eta_y + z_{\eta\eta} \eta_y^2 + z_{\eta} \eta_{yy}}$$

Bulunan değerler verilen denklemde yerine konulunca sadece ξ ve η içeren Kanonik Forma indirgenmiş denklem bulunur. Bu denklemin de integrali alınırsa $z = \dots$, $f, g \in c^2$ şeklinde çözüm bulunur. İntegralde eklenen c sabitleri $f(\xi)$ şeklindedir. Burada ξ ve η 'ların yerine x ve y değerleri konularak genel çözüm bulunur.

Isı Denklemi

$U_t - kU_{xx} = 0$ şeklinde tanımlanan denkleme ısı denklemi denir.

$$U(x, 0) = f(x), 0 \leq x \leq L, \quad U(0, t) = 0, u(L, t) = 0, t \geq 0$$

$$U(x, t) = \sum_{n=1}^{\infty} b_n e^{-k\lambda_n t} \sin \frac{n\pi x}{L}$$

$$b_n = \frac{2}{L} \int_0^L f(x) \cdot \sin \frac{n\pi x}{L} dx, \quad \lambda_n = \frac{n^2 \pi^2}{L^2}$$